: 0169-5819

ONS MARKENBOEK

Gorssel, januari 2003
21e jaargang, no. 1

ONS MARKENBOEK

Uitgave van de oudheidkundige vereniging De Elf Marken te Gorssel.

De vereniging is opgericht op 27 september 1983 en heeft ten doel "de beoefening van de geschiedenis in het algemeen en in het bijzonder die van de gemeente Gorssel, waaronder mede wordt begrepen het grondgebied van de gehele, huidige en vroegere, burgerlijke gemeente Gorssel alsmede de bevordering in zo breed mogelijke kring van de belangstelling voor de geschiedenis van de gemeente Gorssel in al haar aspecten".

BESTUUR

Voorzitter : Mevr. W.J. Holtslag-Harkink, Blauwedijk 11
7218 BJ Almen tel 0575 432058

Secretaris : W. van de Kamp, Lochemseweg 38
7214 RK Epse, tel 0575 493037

Penningmeester : H.F. Bruil, Molenweg 22
7213 XG Gorssel, tel 0575 491822

Leden : W.J. Besselink, Sleedoorn 11
7217 TL Harfsen, tel. 0573 431811
H.A. Klein Ovink, Wittendijk 6
7216 PL Kring van Dorth tel 0573 221317
J. Nijenhuis, Wunderinklaan 3
7211 AG Eefde, tel 0575 515761
H. Pelgrum, Bakkersteeg 3
7218 BM Almen, tel 0575 431781
A.M. de Ruiter, Joppelaan 14
7213 AC Gorssel, tel 0575 492139
P. Staal, Teenkweg 3
7211 EV Eefde, tel. 0575 517623
Mevr. F. Woertman-Derks, du Tourweg 24
7214 AL Epse, tel. 0575 492021

Erevoorzitter: H.J. Jansen op de Haar, Eefde
Erelid: N. van Wijk, Epse

REDACTIECOMMISSIE

Voorzitter : A.M. de Ruiter, Joppelaan 14
7213 AC Gorssel, tel 0575 492139
email: capellenhof1@planet.nl

Leden : N. Kuik, Epserenk 48
7214 AS Epse, tel 0575 493170
Mevr. A.M. Geerlink-van der Gang, Klembergerweg 15
7214 BK Epse, tel 0575-492183
email: geerlink@euronet.nl

ONS MARKENBOEK

21e jaargang, no. 1, januari 2003

INHOUD

blz.

Van de voorzitter 2

Mededelingen van het bestuur en de redactie 4

Gevelstenen (9)
door Werkgroep Genealogie 6

Joppelaan of de grindweg van Gorssel naar Bathmen
door H.J. Jansen op de Haar
met medewerking van G. Verstege 8

Raadsels rond de instelling „Rentray" te Eefde
door J. Harenberg 19

De straatnaam „Van der Borch van Verwoldeweg"
in Almen en de collectie Bonger (3)
door H. Schoenmaker 24

Marken van Almen en Harfsen (7)
door J. de Graaf 36

VAN DE VOORZITTER

Een gezond, goed en gelukkig Nieuwjaar gewenst.....

Een hele mondvol goede wensen, die onderling veel met elkaar te maken hebben. Voor wie gezond is, zal ook het jaar 2002 omgevlogen zijn. Onze leden die wel met hun gezondheid te kampen hebben, wens ik lichtpuntjes, waaruit in zekere mate toch een gevoel van "geluk" kan ontstaan.
Ook wil ik hierbij stilstaan bij de leden die onze vereniging hebben helpen opbouwen, maar ons helaas zijn ontvallen. In hun eigen kring hebben zij een onvervangbaar lege plek achtergelaten, waarvoor wij hier ons medeleven betuigen.

Nu zijn we inmiddels al aan het jaar 2003 begonnen. Wij kijken terug op een bijzonder goed jaar voor onze vereniging. Het aantal leden blijft niet alleen groeien, maar ook de belangstelling voor het werk van de vereniging en de bereidheid om mee te helpen, nemen toe. In het jaarverslag van onze secretaris zult u te zijner tijd een volledig overzicht van alle activiteiten kunnen lezen.
Het jaar 2003 is landelijk tot het "Jaar van de Boerderij" uitgeroepen. Ook de oudheidkundige verenigingen zijn destijds aangeschreven om hier aandacht aan te besteden. Een kleine stuurgroep uit Almen en het bestuur van De Elf Marken hebben daartoe samen het plan opgevat een boek over de marke Almen uit te geven. Aan alle facetten van de geschiedenis van Almen zal aandacht besteed worden, door een groep van ongeveer tien "schrijvers". Zo zullen er zo'n zestig boerderijen worden beschreven, inclusief hun bewoners, maar ook alle (verdwenen) bedrijven, verenigingen etcetera. Het streven is een prettig leesbaar boek te maken met veel foto's en ook leuke anekdotes. Naast archiefonderzoek worden er veel interviews opgenomen, oude foto's opgespoord.....en dat brengt mij opnieuw tot mijn jaarlijkse oproep aan onze leden:
"Bezint eer gij begint " aan het opruimen van uw archief, uw foto's, boekenkast of verzameling, er zitten misschien heel waardevolle items voor onze vereniging tussen. En weet u nog leuke verhalen van vroeger, maar kunt u niet zo goed met pen en papier overweg.....vertèl ze ons!

Op dit moment is het invoeren in de computer van ons boekenbestand bijna klaar en zullen wij u binnenkort op een eigentijdse

manier van dienst kunnen zijn in onze bibliotheek. De twee dames die deze klus geklaard hebben zijn we heel dankbaar. En hierop aansluitend wil ik graag alle vrijwilligers in onze club heel hartelijk bedanken voor hun geweldige inzet. Ieder op zijn eigen terrein en eigen manier, maar samen het fundament van onze Oudheidkundige Vereniging De Elf Marken!

Met vriendelijke groet,
Willy Holtslag-Harkink

Kopij voor het volgende nummer dient uiterlijk **maandag 3 maart 2003** bij de redactiecommissie binnen te zijn (indien mogelijk met afbeelding).

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR EN DE REDACTIE

Gelukkig Nieuwjaar!!!

Het is bijna niet te geloven, het jaar 2002 is alweer voorbij en wij schrijven nu 2003. Alweer het derde jaar na de eeuwwisseling. Van de 19e eeuw leeft nog maar een enkeling. Wat gaat het snel. Daarom willen bestuur en redactiecommissie u eigenlijk elke dag een gelukkige dag toewensen.
Zonder lichtzinnig te zijn of te worden geldt het adagium "Pluk de dag".
Zet u in voor elkaar en voor onze vereniging, dan blijft er voor u en onze kinderen toekomst en onze vereniging zal blijven groeien en een nog vastere plaats in onze harten krijgen.

Lezingen en dia-avonden

Harfsen: Zaal Buitenlust, donderdag 23 januari 2003
Mevrouw Dinie Hiddink uit Lochem zal voor ons zogenaamde Midwinterverhalen vertellen. Net als vroeger om de warme kachel, een drankje erbij en dan maar aanhoren wat zij te vertellen heeft. Zij doet het allemaal in verstaanbaar dialect. Mevrouw is bekend van haar vele boekjes, die zij voornamelijk in eigen beheer uitgeeft en verkoopt. Een schrijfster en vertelster die geen verdere uitleg behoeft. Weest allen welkom op deze bijzondere avond.
Aanvang 20.00 uur.

Gorssel: Zaal van De Roskam, dinsdag 25 februari 2003
De jaarlijkse algemene ledenvergadering hebben wij vervroegd. De maand mei bleek uiteindelijk toch niet zo'n goede maand en daarom willen we het maar wat eerder in het jaar proberen.
Vóór de pauze hebben we dan onze ledenvergadering, die omstreeks een half uur duurt. Daarna..... en nu komt het, hebben wij weer een prachtig verhaal van de heer G. Hekkelman over "80 Jaar melken" en over de familie Dommerholt. De heer Hekkelman vertelt over het ontstaan van de Eefdese melkfabriek tot het melken per robot. Heel interessant. U bent van harte welkom.
Aanvang 19.30 uur.

Eefde: Het Hart, donderdag 27 maart 2003
De heer G. Maassen uit Ugchelen houdt voor ons een lezing over Prins Hendrik (1876-1934). Zijn volledige naam is: Heinrich

Wladimir Albrecht Ernst Hertog van Mecklenburg-Schwerin.
Gesproken wordt over zijn jeugd en opleiding tot landjonker. Ook over het feit, dat hem na zijn huwelijk met Wilhelmina in Nederland geen passende functie werd aangeboden. Dit item speelt nog steeds. Prins Bernhard heeft dit door de oorlog zelf kunnen invullen. Prins Claus liep hier ook tegen aan en prinses Máxima zal hetzelfde probleem krijgen als zij niet tijdig hierbij wordt geholpen.
Hoe ook over prins Hendrik wordt gedacht, in de koninklijke houtvesterijen rond het Loo was hij zeer populair. Ontginning van gronden, bosbouw en de jacht hadden zijn grote belangstelling.
De heer Maassen heeft van dit onderwerp een boeiend verhaal gemaakt. U bent van harte uitgenodigd.
Aanvang 20.00 uur.

Exposities

Sinds enige tijd heeft onze vereniging in de hal van het gemeentehuis te Gorssel de beschikking over een eigen vitrine. Hierin kunnen wij het een en ander aan u laten zien. De belichting in de vitrine is nog niet optimaal, doch wij proberen om hieraan iets te doen.
Op dit moment worden enige foto's en aquarellen van het P.W. Janssenziekenhuis te Almen tentoongesteld. Dit materiaal komt uit de schenking van de heer Bloemers.
Deze expositie duurt tot 1 april 2003. Voor de volgende expositie ligt al weer ander materiaal klaar. Hierover zullen wij in het volgende Markenboek berichten.

Redactiecommisie

In de redactiecommissie is met ingang van 1 januari 2003 een wijziging gekomen. De heer H. Meedendorp uit Gorssel heeft zijn werkzaamheden voor de redactie beëindigd. Voor hem in de plaats is gekomen mevrouw A.M. Geerlink-van der Gang, wonende Klembergerweg 15, 7214 BK Epse, tel. 0575-492183, e-mail geerlink@euronet.nl.
Mevrouw Geerlink is geen onbekende in ons "vak". Ze verzorgt al jaren het typewerk en de contacten met de drukker, en speelt ook nog voor eindredacteur.
Denken de schrijvers van artikelen eraan, dat deze niet meer bij de heer Meedendorp kunnen worden ingeleverd, maar bij een van de commissieleden die nu in functie zijn?

GEVELSTENEN (9)

Werkgroep genealogie

Deze keer gaan we naar de laatste boerderij links aan de Ravensweerdsweg 21 in Gorssel.
In de loop van de jaren had de boerderij verschillende namen, namelijk in 1832 "Olthof", sinds 1897 "Beltman" en sinds 1845 "De Belte".
In de voorgevel naast de voordeur zit een gevelsteen met de initialen: H.I.W. 18.3.1872. De J werd in die tijd geschreven als een I en deze initialen hebben betrekking op de naam Hendrik Jan Wiltink, geboren op 4 juli 1804, overleden op 6 november 1889 en gehuwd met Johanna Tuitert, geboren op 26 oktober 1811 en overleden op 23 november 1863. Zij woonden op boerderij "Rijns". Hendrik Jan Wiltink heeft in 1872 de boerderij laten bouwen (en de oude boerderij afgebroken) of laten verbouwen, omdat zijn zoon Hendrik Wiltink er zou gaan boeren. We hebben de volgende bewoners gevonden:
1815: Jan Olthof als eigenaar. Het bedrijf was toen 2.40 ha groot.
1836: Jan Mensink, geboren op 29 maart 1801 en overleden op 1 april 1871; hij was gehuwd met Gerritjen ter Maat, geboren op 26 februari 1806 en overleden op 12 juli 1862.
1873: Hendrik Wiltink, geboren op 17 juli 1838, overleden op 10 oktober 1881 en gehuwd met Garritjen Harenberg, geboren op 19 april 1842 te Steenderen en overleden op 3 april 1880.
1882: Jan Tuitert, geboren op 4 januari 1853, overleden op 9 januari 1889 en gehuwd met Jantjen ten Have, geboren op 15 januari 1855.
1890: Johan Wiltink, geboren op 21 augustus 1855 en gehuwd met Jantjen ten Have, weduwe van Jan Tuitert, hiervoor genoemd.
1891: Antonie Verbeek, geboren op 9 februari 1832 te Zutphen en gehuwd met Gerarda Arends, geboren op 7 juli 1855 in Denekamp.
1899: Hermanus Wiltink, zoon van Hendrik Wiltink en Garritjen Harenberg, geboren op 13 juni 1874, gehuwd met Johanna Hendrika Wevers, geboren op 8 maart 1873 in Bathmen.
1938: Hendrik Jan Remmelink, geboren op 26 januari 1903 te Ambt Doetinchem en gehuwd met Aleida Hermina Broekman, geboren op 21 november 1898 te Hengelo (G.)
Omstreeks 1943 heeft Hendrik Jan Remmelink de boerderij verkocht aan de familie Melis in Gorssel. In de daarop volgende jaren hebben er nog enkele families gewoond, onder andere de families Bensink, Van Munster en Van Heuven.

1948: Jan Antonie Hagens, geboren op 16 maart 1899 in Oeken, overleden op 19 december 1975 en gehuwd met Willemina Johanna Verbeek, geboren op 18 november 1898 te Leesten en overleden op 16 maart 1971. Hun tweede dochter Aleida Gerritdina Hagens, geboren op 26 oktober 1924, en haar echtgenoot Hendrik Jan Bosman, geboren op 31 oktober 1914 in Barchem, hebben het bedrijf voortgezet. Inmiddels is het achterhuis ook verbouwd tot woning, waarin hun oudste dochter Willemina Frederika Bosman, geboren op 16 november 1952 en haar echtgenoot Hendrik Zwenderman, geboren op 13 september 1952 in Almelo, nu wonen.
Evenals op veel boerderijen is hier nu geen sprake meer van een agrarisch bedrijf, maar van een woonboerderij. Zo gaat jammer genoeg veel van de glorie van ons vroegere platteland verloren.
Tot slot kunnen we nog vermelden dat, toen Hermanus Wiltink deze boerderij in 1897 van zijn overleden ouders erfde, het bedrijf ruim 13 ha groot was. Toen Jan Antonie Hagens de boerderij in 1948 kocht had deze weer de oorspronkelijke grootte van 2.40 ha.

JOPPPELAAN

Of: de grindweg van Gorssel naar Bathmen

H.J. Jansen op de Haar, met medewerking van G. Verstege

Vele wegen in onze gemeente zijn reeds eeuwen in gebruik als verbinding tussen boerderijen, dorpen, maar ook als verbinding met plaatsen buiten onze gemeentegrenzen. Zij zijn ontstaan in een tijd toen er nog geen sprake was van snelverkeer. Elke kromming of bochtje in een weg is verklaarbaar als men de moeite neemt om na te gaan in welke tijd het pad of de weg is ontstaan. Vooral de twintigste eeuw bracht ons vele verharde wegen. Heel oude hessenwegen werden van een asfaltlaag voorzien, want het vrachtvervoer vraagt winter en zomer een goede verbinding. De oude wagens en karren van de Hessen zijn in deze tijd niet meer denkbaar en behoren voorgoed tot het verleden. Ook de overheid kreeg steeds een grotere rol in de aanleg en in het onderhoud van wegen. Er zit nog geen steentje of tegeltje los in een weg of men doet een beroep op het rijk of op de gemeente.
Het onderhoud van wegen en duikers en dergelijke was oorspronkelijk bij de markebesturen ondergebracht. In 1811 werd dit een taak die door de gemeente moest worden overgenomen en daar had men de eerste helft van de negentiende eeuw veel werk mee. Juist in deze negentiende eeuw kwam de vraag steeds meer naar voren om betere verbindingswegen.
In het begin van genoemde eeuw werd ernstig geklaagd over de slechte toestand van de "Koninklijke Weg" tussen Deventer en Zutphen. Men deed zelfs een beroep op Z.M. de Koning om deze weg verbeterd te krijgen. Het duurde wel even, maar in 1829 werd de straatweg geheel onderhanden genomen en was Gorssel verzekerd van een goede verbinding tussen Zutphen en Deventer.
In 1850 werd de Lochemseweg onderhanden genomen vanaf Laren naar de Pessink. Deze was maar nauwelijks gereed gekomen of in 1851 wordt het gemeentebestuur gevraagd mede te werken tot het tot stand komen van ene "Grindweg tussen Gorssel en Bathmen".
Met het verharden van de zandwegen namen ook de uitgaven toe van het onderhoud voor de rijks- of plaatselijke overheid. Men moest toen tegenover deze uitgaven ook inkomsten trachten te vinden om de extra kosten te dekken. Het oude recept van tolgelden werd uit de kast gehaald, onder de leus van "de gebruiker betaalt". Bij het verbeteren van de Koninklijke Weg (tussen Zutphen en Deventer) gaf het Rijk het voorbeeld om in onze

gemeente drie tolhuizen te stichten en wel te Eefde nabij het Spiek, in Gorssel tussen het Elfuur en de Dommerbeek, en op de grens van Epse en Deventer vóór de Koerhuisbeek. Wij vermoeden dat deze maatregel wel niet kostendekkend zal zijn geweest, maar ze hebben toch nog dienst gedaan tot na de Eerste Wereldoorlog.
Bij de aanleg van de Lochemseweg in 1850 verscheen er tolhuizen nabij de Buitenkamp, nabij de Drie Kieften en in Harfsen op de grens van Gorssel en Laren, nabij de boerderij "De Boter." De twee eerstgenoemde werden al gauw vervangen door één tol, vóór de spoorwegovergang en nabij de Wentholtweg. Deze verharding was indertijd met medewerking van de provincie tot stand gekomen en was ook bedoeld tot ontsluiting van de Achterhoek.
Toen dan ook in 1851 een verzoek kwam een grindweg aan te leggen van Bathmen naar Gorssel, met een zijtak naar het veerhuis Dommerholt, tevens losplaats, wees de raad van de gemeente het voorstel niet af. Het voorstel werd ingediend door de heer L. Kleijn, eigenaar van huize Dorth, tevens lid van genoemde raad. De medewerking werd gevraagd voor de weg vanaf de grens (het Meijersbrugje) met Bathmen tot en met de Molenweg in Gorssel tot aan het Elfuur. De aansluiting vanaf het Elfuur tot aan Dommerholt met medewerking van de eigenaar van het erve Dommerholt, toen E.J. Dommerholt.
De heer Kleijn was de belanghebbende, zowel in de richting van Bathmen en de Bathmense molen, als wel in de richting van Gorssel met de Gorsselse molen en de aansluiting op de losplaats of de houtwal aan de IJssel. De verscheping van hout en eek vond namelijk grotendeels plaats via de IJssel. Bovendien werd riet, zand en grind meestal per schip gelost bij Dommerholt. De eigenaar van Dommerholt was in die tijd dan ook beëdigd houtteller, dit in verband met de verscheping van eek en talhout.
Uit de notulen van de raad van 5 februari 1851 bleek ons dat werd besloten een commissie te benoemen uit haar leden en "zulks, om zodra mogelijk, de vereischte maatregelen tewerk te stellen tot verwezenlijking van dit plan, voor zoverre het deze gemeente betreft." Naar vermogen zal de raad dit plan ondersteunen en "tot dat einde uit de gemeentekas een bijdrage aanbood ineens van duizend gulden, terwijl daarenboven door den zelven het aanbod werd gedaan tot verzekering van het voortdurend onderhoud van den aan te leggen kunstweg in de Kring van deze gemeente."
De raad ging dus geheel achter het verzoek staan en de heren Kleijn en Roeterdink kregen de opdracht de vereiste maatregelen te nemen. Schijnbaar werkte in die tijd een commissie net zo snel als in de 21ste eeuw want het duurde tot 20 februari 1854 voor de

aanbesteding kon plaatsvinden. We vonden in het archief het volgende:
"Aanbesteding" De Commissarissen tot daarstelling van den na te melden Grindweg zijn voornemens op Maandag den 20 februarij 1854, des namiddags om 12 uren, ten huize van J.W. van der Meij Jz., in het logement de Roskam te Gorssel, aan te besteden:
Het maken van eenen Grindweg, vanaf het Meijers-Brugje, of de grens der gemeente Bathmen en Gorssel, tot aan den straatweg te Gorssel, met eenen zijtak naar het Dommerholt, ter gezamentlijke lengte van 7190 ellen.
De bestekken zullen ter lezing liggen ten kantore des Notaris Mr. W.J.C. Putman Cramer te Zutphen bij wien tevens nadere inlichtingen en inzage der Teekening te verkrijgen zijn en verder in de volgende logementen en koffijhuizen, als:
te Gorssel in de Roskam en aan de Laatste Stuiver, te Bathmen bij Bessem, te Zutphen bij Swartjes in de Gouden Leeuw en bij Lijsen in de Zwaan, te Arnhem in de koffijhuizen van de Wed. Pulsers en Mayen, te Deventer bij Kiesbrink in de Kroon en bij Lipman aan den Berg, te Vollenhove bij G. Seidel op het Raadhuis, te Zwolle bij Scheuer aan de Kamperpoort, te Utrecht in den Nieuwen Bak, te Gorinchem in de Hooiwagen, te Pannerden bij D. Verwaaijen aan den Molen, te Millingen bij Reijners in de Zalm en te Groenlo bij Stottelaar in den Moriaan.
Zullende de noodige aanwijzing op de plaats zelve gedaan worden op Vrijdag en Zaterdag 17 en 18 februarij 1854, telkens te beginnen 's morgens om 9 uren aan den straatweg te Gorssel.
Namens Commissarissen, W.J.C. Putman Cramer.
(Gedrukt te Zutphen, ter Stads-, Arrondissements- en Courant-Drukkerij van W.J. Thieme.)"
Tot zover het biljet van de aanbesteding in 1854.

Hoe was het nu de commissie vergaan tussen 1851 en 1854?
Na de vergadering van de gemeenteraad ging de commissie aan het werk, omdat er in de eerste plaats geld zou moeten komen en men besloot dit aan te trekken door uitgifte van aandelen van f. 100,- per stuk. De heer Kleijn en de heer Brants van 't Joppe namen respectievelijk 61 en 25 aandelen, de gemeente tien, Gerrit Koersen en E.J. Dommerholt ieder vijf, J.W. van der Meij vier, enzovoort tot een totaal van 134 aandelen, zijnde het bedrag dat men dacht nodig te hebben om de weg te financieren.
Inmiddels werd de commissie uitgebreid met twee personen, namelijk dr. A. Brants van 't Joppe en burgemeester J.A. de Vuller. Op 29 december 1853 wordt de Koninklijke goedkeuring verleend (KB

Gorssel den 1 August 1855

1.	Capitaal rekening aan de volgen- de voor zo veel de onderstaande heeren hebben onder voorwaar- den als bij de 1ste van Kennis- geving is omschreven.		
1.	Laurens Kleijn	voor 61 aandeelen	f 6100.–
2.	A. Brants	„ 25 do	2500.–
2.	de Gemeente Gorssel	„ 10 „	1000.–
3.	Gerrit Koersen	„ 5 „	500.–
3.	E.J. Dommerholt	„ 5 „	500.–
4.	J.W. van der Meijr	„ 4 „	400.–
4.	A. Roekerdink Sr	„ 2 „	200.–
5.	G. Roekerdink	„ 3 „	300.–
5.	J. de Vuller	„ 3 „	300.–
6.	A. van der Meij	„ 2 „	200.–
6.	L. Mennolg	„ 2 „	200.–
7.	J. Braakman	„ 2 „	200.–
7.	de Wedr. Bruce	„ 1 „	100.–
8.	D. van Doorneck	„ 1 „	100.–
8.	N. Lamberts	„ 1 „	100.–
9.	J.S. Greverstus	„ 1 „	100.–
9.	M. Pasman	„ 1 „	100.–
10.	J. Coops	„ 1 „	100.–
10.	G. Dikkers	„ 1 „	100.–
11.	A. Kloosterboer	„ 1 „	100.–
11.	Wedr. Buitenwerf	„ 1 „	100.–
			f 13,300.–

nr. 63). Deze toestemming hield tevens in dat tol mocht worden geheven. Er werd een plan voorbereid om te komen tot een vereniging of vennootschap, welke akte op 3 maart 1854 in huize Joppe werd verleden door notaris mr W.J.C. Putman Cramer. Bovendien werd vastgelegd dat E.J. Dommerholt zich bereid had verklaard de weg vanaf het erve Dommerholt tot aan de straatweg van Gorssel naar Deventer te verharden.
Inmiddels had op 20 februari 1854 de aanbesteding plaats en bij opening van de briefjes was de laagste inschrijver Berend Willemsen te Brummen voor een bedrag van f. 13.999,-. Op 3 maart 1854 werd voor dit bedrag het werk gegund aan genoemde Willemsen. In totaal had men toen de beschikking over f. 13.400,- aan inkomsten uit aandelen. Aan giften was er nog binnengekomen f. 125,-, zodat er in totaal f. 14.605,- beschikbaar was.
Bovendien werd vastgesteld dat dr. A. Brants "ter daarstelling van het tolhuis vrij op plaats daarvoor te leveren 20.000 waalstenen en dat L. Kleijn tegen ontvangst dier stenen het tolhuis met al dezelfs toebehoren zal daarstellen gelijkwaardig aan het tolhuis dat op het Bathmense deel van de weg zal worden geplaatst."
Verder werd vastgelegd "dat de Kunstwerken met uitzondering alleen van het Meijers-bruggetje, door de daartoe verpligte onderhouders zullen worden afgekocht, uitgezonderd de Kunstwerken ten laste van de Heeren Kleijn en Brants en wel uit aanmerking van den last om voor hunne rekening een tolhuis daar te stellen. Deze Kunstwerken, met uitzondering van het Meijers-bruggetje, zullen uit het fonds voor den weg in orde gebragt worden en in onderhoud overgaan aan de Administratie des Kunstwegs."
Bovendien nam de gemeente Gorssel op zich om de kosten van de opzichter Berkhout voor haar rekening te nemen, indien deze meer mochten bedragen dan de berekende f. 150,-.
Zoals gezegd werd op 3 maart 1854, na de tekening van de akte van oprichting van de Vennootschap, het werk gegund aan de laagste inschrijver, aannemer B. Willemsen te Brummen.
Ook werd nog overeengekomen met de heer Brants dat deze voor de bouw van het tolhuis in Gorssel zou leveren 50 mudden schulpkalk, benevens voor de som van f. 20,- aan planken.
We hebben gezocht naar de tekening van het tolhuis, doch deze was niet in het archief te vinden.
Tevens moesten er twee commissarissen worden benoemd. Dit moest statutair met gesloten briefjes gebeuren, hetgeen ook heeft plaats gevonden, waarbij de heren L. Kleijn en dr. A. Brants werden benoemd. Ook door de raad van de gemeente moesten twee commissarissen worden aangewezen, hetgeen in een volgende vergadering werd behandeld. De raad benoemde de heren J.A. de Vuller en A. Roeterdink Tzn.

Resumerend vinden we dan: dr. A. Brants, president commissaris, L. Kleijn, commissaris thesaurier, J.A. de Vuller, secretaris en A. Roeterdink Tzn, commissaris. De heren L. Kleijn en A. Roeterdink Tzn werden belast met het toezicht op de uitvoering van de werkzaamheden. De heer Berkhout werd met het dagelijks opzicht belast. Hij was opzichter bij de Provinciale Waterstaat te Zutphen. De kosten van de beloning van de heer Berkhout zouden geheel voor rekening van de gemeente Gorssel komen.
De leden van de raad zagen echter ook de mogelijkheid onder ogen, dat er misschien een voordelig overschot zou kunnen ontstaan. Het onderhoud van de weg zou dan wel voor rekening van de gemeente komen, doch er werd ook tol geheven en daarom werd de verplichting opgelegd een administratie te voeren om uit de overschietende fondsen in de eerste plaats uit te keren aan de geldschieters van het renteloos tot voltooiing van de Kunstweg gevorderd kapitaal een jaarlijks dividend van hoogstens 4 percent en bij gunstige omstandigheden de meerdere opbrengst aan te wenden tot aflossing van het "opgeschoten Kapitaal", dit alles echter onder hogere "approbatie". Zover is het nooit gekomen, want men kon met moeite de eindjes aan elkaar knopen.
Zoals uit het vorenstaande is gebleken werd de wegaanleg opgedragen aan B. Willemsen te Brummen. Hoewel de weg begin juli 1855 gereed is gekomen, traden eind 1854 moeilijkheden op in de uitvoering van het werk. Op 15 december 1854 meldde de opzichter Berkhout aan de commissie dat er een achterstand was ontstaan in de uitvoering en dat het werk niet in de gestelde tijd zou klaar komen. Volgens de aannemer werd het bestelde materiaal niet op tijd aangevoerd en waren de slechte weersomstandigheden schuldig aan deze achterstand. Op 28 maart 1855 stelde de commissie de aannemer per deurwaarder in gebreke en liet dat tevens weten aan de gestelde borgen van de aannemer. Schijnbaar heeft dit gunstig resultaat gehad, want in de volgende vergadering wordt er niet meer over gesproken.
Begin juli 1855 brengt dan de opzichter Berkhout het bericht dat de weg is opgeleverd, hetgeen wordt gemeld aan Gedeputeerde Staten van Gelderland. Het antwoord komt op 14 juli 1855 binnen en op 1 augustus 1855 kan worden aangevangen met de heffing van tolgelden.
Hoewel we over de bouw van het tolhuis verder niets hebben gelezen, zal dat vermoedelijk tijdens de aanleg van de weg wel hebben plaatsgevonden. Het tolhuis werd gebouwd op een stukje grond

van 8 bij 20 Rijnlandse roeden, dat lag tegenover de veldwachter Van der Meij, op de plaats waar het nu nog staat. De grond werd gedeeltelijk gekocht van G. Roeterdink à f. 2,- per roede en een stukje singel dat gratis werd afgestaan (besl. 16/6 '54).
Inmiddels was op 18 oktober 1854 tot tolgaarder/wegwerker benoemd Jan Albert van der Meij, dagloner te Gorssel, tegen een jaarloon van f. 150,- + f 15,- oliegeld voor de lantaarn, geplaatst aan de tol. Jaren later bleek echter dat men had vergeten een pomp te slaan en werd er een vergoeding van f. 1,50 toegekend voor het halen van water bij de buurman en dat zal dan wel de veldwachter Van der Meij geweest zijn.
Bij de opening van de weg was er dus maar één tolhuis, hoewel in de eerste besprekingen een stukje grond werd gereserveerd bij de boerderij Dijkman. Dit kwam echter pas ter sprake in de vergadering van 21 november 1879. Vermoedelijk was de aanleg van de spoorweg in 1865 aanleiding tot het voorstel om de nog aan te leggen tol bij Dijkman 1200 meter westwaarts te leggen. Men had zelfs het plan de tol zodanig te plaatsen dat men vanuit Gorssel en vanuit Bathmen tol zou moeten betalen ter hoogte van de overweg. Dit werd echter niet toegestaan en de tol werd gepland tussen de overweg en de inmiddels in 1868 verrezen kerk. Resumerend: op 1 augustus 1854 was er maar één tol en pas in 1881 kwam de tol in Joppe gereed. Hierop komen we nog nader terug.
De tolgaarder J.A. van der Meij werd per 12 december 1860 beëdigd als "buitengewoon -gemeente- veldwachter". De reden waarom dat pas in 1860 plaats vond en niet direct in 1855 valt niet uit het archief te achterhalen. In 1863 overleed deze tolgaarder en op verzoek van zijn weduwe werd zij belast met het innen van de tolgelden. Op 3 augustus 1864 wordt dit besluit verlengd met een termijn van twaalf maanden, tot uiterlijk 1 november 1865. Zij moest op die datum de woning hebben verlaten.
Inmiddels was er een nieuwe tolgaarder benoemd, namelijk Jan Hoefman, komende van Dorth. Deze werd met ingang van 4 oktober 1865 beëdigd als "buitengewoon -gemeente- veldwachter". Hij bleef tot 1872 en vroeg op 20 maart 1872 ontslag aan per 2 april 1872. Hij werd opgevolgd door Gerrit Muil. Deze vertrok in 1888 wegens ouderdom en ruimde zijn plaats in voor zijn schoonzoon Gerrit Spenkelink, die echter in 1890 vertrok en opgevolgd werd door Willem Spijker, die tevens de laatste tolgaarder van deze tol zou zijn; bij de opheffing van de tol in 1921 bleef hij als wegwerker van de gemeente het tolhuis bewonen.
In 1890 bleek echter dat het tolhuis nodig moest worden verbouwd en het werk werd aanbesteed aan D. Tuitert te Gorssel voor f. 104,-.

Familie Van der Meij en familie Spijker

In 1915 werd opnieuw een verbouwing doorgevoerd, want de woonruimte bleek te klein voor het gezin Spijker. Vermoedelijk werd toen ook de voorgevel opgetrokken (zie foto).
Zijn salaris werd in 1890 vastgesteld op f. 125,- per kwartaal + 3% van de tolgelden, wat jaarlijks werd afgerekend. De tolgelden over 1920 bedroegen f. 482,68 en hiervan kreeg Willem Spijker f 14,48. Zijn salaris was in 1920 f. 500,- per jaar. We nemen aan dat het geen "vetpot" was voor het gezin van een tolgaarder.
Hoe was het nu gegaan met de tol in Joppe? Uit de notulen van de vergadering van de heren commissarissen der Gorssel-Bathmensche Grindweg op vrijdag 21 november 1879 blijkt dat de secretaris een schriftelijk verzoek zal indienen om de tol, die oorspronkelijk zou worden geplaatst bij het erve Dijkman, 1200 meter westwaarts te verplaatsen, dus dichter bij het dorp Gorssel, nabij het spoorwegstation. Die toestemming werd door de Minister via Gedeputeerde Staten op 2 maart 1880 verleend.
De commissarissen waren op dat moment: Jan Boschloo, president, J.W. van der Meij, thesaurier, H. Kleijn, secretaris en Mans Klein Nulend, commissaris. Laatstgenoemde kreeg opdracht contact op te nemen met Klaas Stormink, molenaar te Bathmen, teneinde een stukje grond aan te kopen tot plaatsing van een tolhuis. Waarschijnlijk wilde deze Stormink de grond niet kwijt, want zijn zoon G. Stormink Kzn, eveneens molenaar te Bathmen, bouwde een dubbel bewoonbaar huis, waarvan de oostelijke helft kon worden bestemd als tolhuis en van waaruit de tolboom kon worden bediend. De houten aanbouw is heden ten dage nog aanwezig aan de thans grondig verbouwde dubbele woning. Hoewel het pand wel van eigenaar wisselde, is de tolgaarderswoning nimmer eigendom van de commissie geweest.
In februari 1881 komt de eerste tolgaarder in het tolhuis van Joppe. Het is G.H. Brinkman, van beroep schoenmaker, komende van Gorssel, maar hij bleef maar tot 1 mei 1882, want hij had dat jaar gebruikt om een huis te bouwen aan de westzijde van de spoorlijn. Dat werd toen het Stationskoffiehuis, thans het Bosrestaurant.
Brinkman werd voor twee maanden (juni en juli 1882) opgevolgd door de heer Termaat en per 1 augustus 1882 werd benoemd G.W. Groot Velderman, komende van 't Elfuur te Gorssel. Op 22 september 1895 is Groot Velderman overleden. Hij werd opgevolgd door Willem Braakhekke, die in 1905 is overleden en op 27 juni 1905 werd opgevolgd door Hendrik Jan Grooteboer. Grooteboer vertrekt in 1919 naar Gorssel en werd opgevolgd door Hendrik Jan Hietbrink, die tevens de laatste tolgaarder was te Joppe. Na

Voor elk los paard of muilezel	f	—	02½
Voor elk los runderbeest of ezel	-	—	00½
Voor elk kalf, schaap of varken	-	—	00½
Voor een kudde schapen of varkens, sterker dan 50 stuks in eens	-	—	25
Voor elk bok, geit of hond gespannen voor een rij- of voertuig met twee wielen	-	—	00½
Voor elke bok, geit of hond gespannen voor een rij- of voertuig met vier wielen	-	—	01½
Voor rij- of voertuigen met twee wielen, behalve vrachtkarren, mitsgaders sleden, voor elk aangespannen paard, ezel of runderbeest	-	—	03½
Voor vrachtkarren met twee wielen en voor rijtuigen, vrachtwagens en andere Voertuigen met vier wielen, zal per paard, muil- of ezel, runderbeest of ander dier betaald worden	-	—	03½
Wanneer twee of meerdere rij- of voertuigen aan elkander gekoppeld zijn, zal bovendien betaald worden voor ieder paar wielen	-	—	03½
Voor diligences of postwagens, benevens voor bijwagens tot eene diligence of postwagen behoorende, voor elk paard	-	—	05
Bij het terugkeeren der bijwagens zal indien zij ledig zijn de gewone tol, waaraan de rijtuigen geen diligences zijnde onderworpen zijn, verschuldigd wezen	-		
Voor eene mallejan met hout of ander vracht beladen per paard.	-	—	07½
Tot zoolang er geene andere wettelijke verordeningen zullen zijn daargesteld, omtrent het gebruik der kunstwegen bij dooi weder, zal in dat geval deze tol worden verhoogd als volgt:			
Voor een voertuig hetwelk bij het invallen van den dooi met meer dan 500 K.G. beladen is per paard	-	—	20
Voor een voertuig hetwelk bij het invallen van den dooi met meer dan 1000 K.G. beladen is per paard	-	—	50

Deze, tengevolge van dooi verhoogde tol, zal niet verschuldigd zijn indien daaromtrent door het bestuur van den weg geene afkondiging aangeplakt is aan den tolboom op den weg en zooveel mogelijk in de kom der Gemeenten aan den weg gelegen.

ARTIKEL 2.

De volle tol is vorderbaar voor elken doorgang door den tolboom, om het even welke afstand van het tolperceel is afgereden.

sluiting van de tol in 1921 bleef Hietbrink in het tolhuis wonen tot zijn overlijden in 1924. Zijn weduwe vertrok naar Harfsen. Hiermede eindigde vermoedelijk de dubbele bewoning.
De ontvangsten bedroegen in 1920 in totaal f. 1.315,33 en de totale uitgaven over hetzelfde tijdvak f. 1.409,39, zodat het laatste jaar 1920 werd afgesloten met een tekort van f. 94,01.
Bij Koninklijk Besluit van 18 januari 1921 werd met ingang van 1 januari 1921 de verleende concessie ingetrokken.
Ten slotte willen wij als bijlage de lijst van tolgelden vermelden en een lijst van de aandeelhouders van het eerste uur.

Bron:
Archief van de gemeente Gorssel, waar het archief van de administratie van de Grindweg van Gorssel naar Bathmen zich bevindt.

Tolhuis in de huidige situatie

RAADSELS ROND DE INSTELLING "RENTRAY" TE EEFDE

J. Harenberg

Rentray

In ONESIMUS 1879, het in 1878 voor het eerst verschenen Jaarboekje van Nederlandsch Mettray wordt een beschrijving gegeven van de stichting van dit instituut, thans "Rentray" genaamd, ontleend aan een artikel in het blad "Eigen Haard" en geschreven door dr. E. Laurillard, destijds voorzitter van het college van commissarissen.
De initiatiefnemer van Mettray, zoals het bij de bevolking bekend was, was Willem Hendrik Suringar. Na een bezoek aan de landbouwkolonie in het dorpje Mettray bij het Franse Tours, rees bij hem de gedachte om in Nederland iets dergelijks op te richten. Met een startkapitaal van f. 16.000,-, geschonken door C.D. Schüller, maar al gauw vermeerderd met vele andere giften, ging Suringar aan de slag en de stichting Nederlandsch Mettray kocht in juni 1850 het landgoed Rijsselt bij Eefde aan.

De voormalige havezate "Rijsselt"

Rijsselt mag beschouwd worden als het stamhuis van de Nederlandse tak van het uit het Rijnland afkomstige geslacht Van der Capellen. Rijsselt zelf is meerdere malen in andere handen overgegaan en in 1829 werd eigenaar mr. Johannes Alexander van Dijk (van 't Velde), woonachtig op 't Velde bij Warnsveld. Waarom Van Dijk Rijsselt kocht, is niet duidelijk, want al vanaf 1824 was hij eigenaar van 't Velde. Beviel dat huis hem misschien niet? Dat is niet bekend. Maar wat kocht Van Dijk nu eigenlijk? H.N. van Til wandelt in zijn in 1832 verschenen boekje "Beknopte Geschiedkundige en Plaatselijke Beschrijving van de Stad Zutphen en harer bevallige Omstreken", langs "het adelijk, nu helaas, afgebrokene landgoed Rijsselt, vroeger het geslacht der Capellens behoorende ....". De Zutphense tekenaar G.H. Spies tekent het huis in 1826 nog in volle glorie, dus het kan pas na die datum zijn afgebroken, maar om het wat ingewikkelder te maken geeft het kadaster van 1832 met betrekking tot het huisperceel daarvan de omschrijving "huis en erf", zodat daaruit opgemaakt mag worden dat het huis

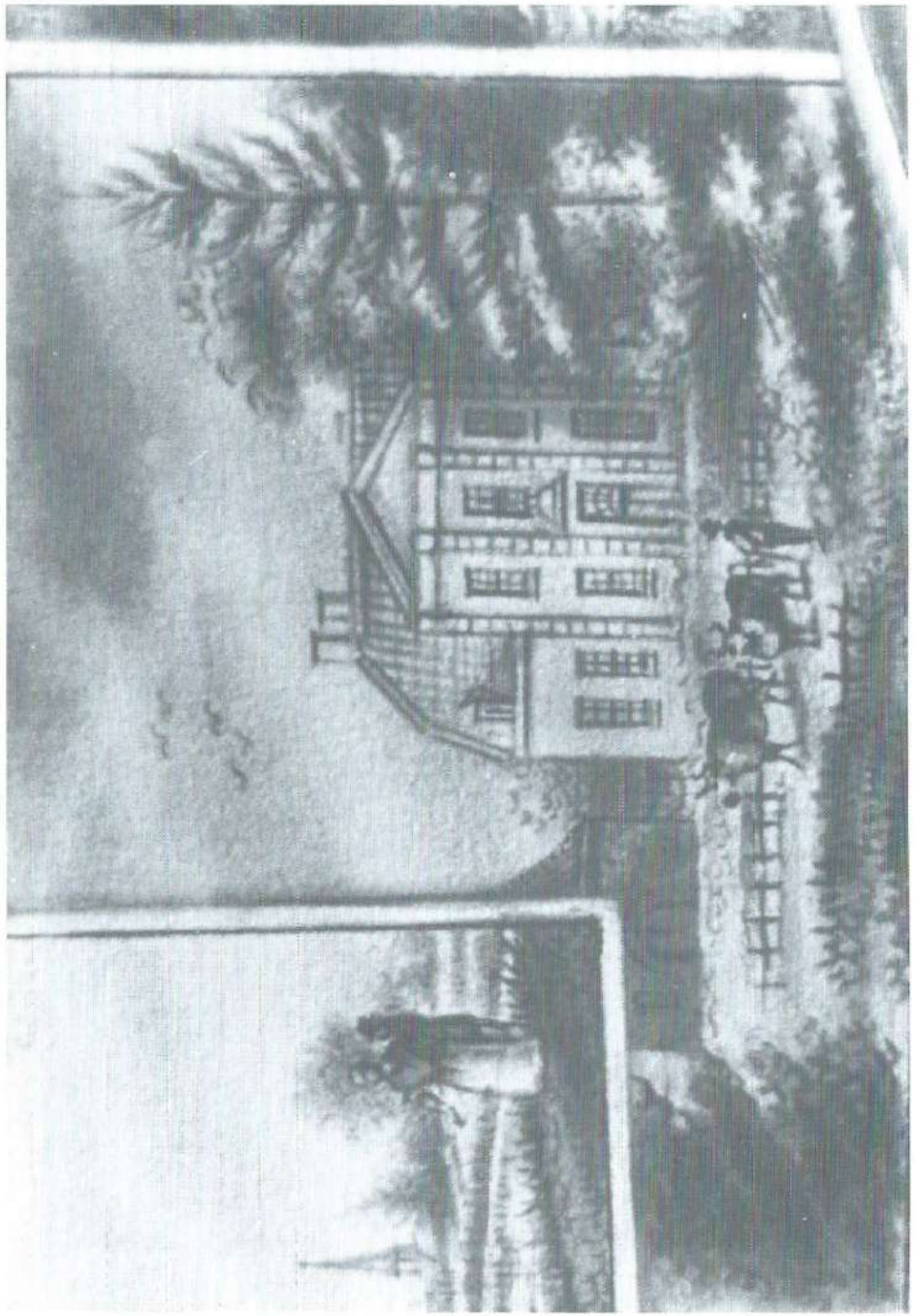

Vooraanzicht van Rijsselt, detail uit een zogenaamde boerenbedrieger door G.H. Spies, 1826 (part. coll.)

toen nog bestond. Nu is het wel zo, dat het kadaster één of twee jaar achter kan lopen, dus een bewijs dat het huis er nog stond, is deze vermelding niet. Heeft Van Dijk het huis na aankoop in 1829 laten afbreken om er een nieuw te bouwen? Ook dat is niet bekend en hij is trouwens op 't Velde blijven wonen. Toch moet er een huis hebben gestaan en dat zal later blijken. Van Dijk verkocht Rijsselt in 1839 aan Gustaf Willem Frederik baron van Neukirchen genaamd Nyvenheim, zijn buurman op De Voorst. Laatstgenoemde verkocht het goed, zoals reeds is medegedeeld, in 1850 aan de stichting Nederlandsch Mettray. Dr. Laurillard schrijft dat ".... het landgoed Rijsselt, onder Gorssel bij Zutphen, werd aangekocht, en in 1851 ging men over tot de aanbesteding der vertimmering van het hoofdgebouw en de stichting van eene school en vier familiewoningen." Ook in de aanbestedingsadvertentie is sprake van "Het inrigten der bestaande woning op het Landgoed Rijsselt, tot locaal voor de Directie van Nederlandsch Mettray, ...". Beide vermeldingen wijzen er toch op dat er toen een huis stond en aangenomen mag worden dat Van Dijk dit landhuis heeft laten bouwen. Het vroeg negentiende-eeuwse uiterlijk van het "directeurshuis", zoals Laurillard het gebouw noemt, wijst qua stijl naar die tijd. Het gebouw werd in 1969 met de overige bebouwing van de instelling gesloopt.

Een vergeten en verdwenen begraafplaatsje (?)

Nogmaals komt Laurillard aan het woord. "Maar - 't is waar, dat had ik haast vergeten - tot de gronden van Mettray behoort nog één lapje grond van bijzonder karakter en bijzondere bestemming: ik bedoel de stille rustplaats der dooden. Daar ligt het stoffelijk overschot van de jonge levens, die op Mettray zijn uitgegaan. Op ieder graf staat een bordje, dat naam, ouderdom, plaats van afkomst en sterfdag van den overledene vermeldt, en - op ieder graf staan bloemen, stille zinnetekenen van liefdevol aandenken en van bloei na 't vergaan. - De opvoeding van die hier liggen werd op Mettray niet voltooid. God hebbe hun iets beters gegeven, dan deze stichting bieden kon. Behalve kweekelingen der instelling liggen daar ook een paar beambten begraven. En een eenvoudige lijkbus van witten steen, met Suringar's naam erop, herinnert, dat hier ook de ontzielde rest van den Stichter van Mettray aan de aarde is toevertrouwd. Dat geschiedde, ongekunsteld en plechtig, den 24sten September 1872."
Wie nu dit begraafplaatsje wil bezoeken, kan zich de moeite bespa-

ren. Het is geruimd en ook het monument voor Suringar is verdwenen. Waarom? En is dit monument nog bewaard gebleven? Eigenlijk is het schandalig dat dit sfeervolle plekje zo maar is opgedoekt! Wie nu de plek bezoekt zal achter een haagje slechts een enorme zwerfsteen aantreffen en in de nabijheid daarvan een bordje, dat de namen en de sterfdata geeft van diegenen die hier begraven zijn geweest. Het zijn er zo'n zestig. Onder deze namen zijn er twee die er uit springen. Dat is die van Suringar zelf, maar verder wordt vermeld J.H. van Heeckeren, overleden 28 maart 1871. Met wie hebben we hier te maken? De knaap, en dat was hij, geboren op 17 juni 1855, heette voluit Johannes Hendricus baron van Heeckeren van Brandsenburg. Gezien zijn leeftijd, nog geen zestien jaar, is hij een kwekeling geweest, maar zijn naam is wel de meest illustere. Was hij het zwarte schaap van de familie? Dat weten we niet, wel dat zijn vader, Walraven, Robbert, rijksontvanger was, maar deze tak van de Van Heeckerens was al wel enigszins van de maatschappelijke trap afgedaald, zoals ook met een paar andere takken is gebeurd.

Het monument in 1965 (foto auteur)

De Rijsseltse watermolen

In de Zutphensche Courant van 7 november 1878 is een advertentie geplaatst, luidende:

AFBRAAK - WATERMOLEN

De gezamentlijke eigenaars wenschen bij gesloten briefjes, bij AFBRAAK te verkoopen:
DE WATERMOLEN
staande aan den IJssel, onder Rijsselt, in de nabijheid der Boerderij van E.J. Eggink.
Inschrijvingsbiljetten in te dienen vóór den 20 November e.k., ten kantore van den Directeur van Nederlandsch Mettray, op Rijsselt, Gemeente Gorssel, bij wien inmiddels de voorwaarden ter lezing liggen.

Kennelijk zijn er geen gegadigden komen opdraven, want bijna twee jaar later, op 25 oktober1880, verschijnt in dezelfde krant de volgende advertentie:

VERKOOP BIJ AFBRAAK van den Rijsseltschen WATERMOLEN staande aan den IJssel, nabij den landbouwer Boonk Eggink, te Gorssel.
Conditiën te vernemen en inschrijvingsbiljetten in te leveren vóór of op den 6 November e.k., bij A. MEETER Pz., Directeur van Ned. Mettray.

Nu doet zich het merkwaardige feit voor dat op de kadastrale kaart van 1832 geen watermolen vermeld wordt bij de boerderij "Eggink". Waar heeft hij gestaan? Aan de IJssel, zoals de advertentie mededeelt. Een boerderijnaam "de Watermolen" komt ter plaatse niet voor, dus is er geen herinnering aan een afgebroken watermolen. Aangenomen mag worden dat het hier een (voormalige) waterradmolen betrof; van een windwatermolen om het water uit een beek te malen, kan hier geen sprake zijn. Ook H. Hagens vermeldt geen Rijsseltse watermolen in zijn standaardwerk "Molens, mulders, meesters, negen eeuwen watermolens in de Gelderse Achterhoek, Salland en Twente". Wie lost dit raadsel op?

DE STRAATNAAM 'VAN DER BORCH VAN VERWOLDEWEG' IN ALMEN EN DE COLLECTIE BONGER (3)

H. Schoenmaker

In 1928, twaalf jaar na de dood van Redon, verscheen van de hand van Rein Miedema (1886-1954) het boek "Odilon Redon en Albrecht Dürer. Twee jaar eerder, in 1926, verscheen van hem bij de N.V. Uitgevers Mij "De Tijdstroom" te Huis ter Heide het boek "Albrecht Dürer en de Reformatie".
Miedema was remonstrants predikant in Schoonhoven en Amersfoort. Hij was voorts privaatdocent Geschiedenis Oosters Christendom aan de Rijksuniversiteit Utrecht en Rijksuniversiteit Leiden.
In het boek is opgenomen een lijst van enige van de belangrijkste werken en artikelen van en over Redon en zijn kunst zowel in het buitenland als in Nederland.[1]
De lijst van de afbeeldingen[2], alle zwart-wit, eindigt met:

"En evenzeer ben ik dank verschuldigd aan den Heer Bonger te Amsterdam, wiens schitterende collectie Redon's ik mocht bewonderen en wiens warme liefde voor den meester mij inspireerde."

Behalve deze beide lijsten en een inhoudsopgave bevat het boek geen registers.
Het slot van het tien jaar na het einde van de Eerste Wereldoorlog (1914–1918) verschenen boek luidt als volgt[3]:

"Laat ons hopen, dat de diepe geestesverwantschap tusschen dezen echt Franschen geest en den typisch Duitschen kunstenaar voor de beide volkeren, waartoe zij behooren, een aanwijzing zal zijn, om steeds sterker te zoeken naar wederzijdsche waardeering, naar hetgeen vereenigt en gemeenschappelijk is, opdat vrede zal groeien, waar eenmaal strijd was en haat."

De "echt Franschen geest" ziet op Odilon Redon[4] en "den typisch Duitschen kunstenaar" is Albrecht Dürer[5], beiden in de titel van het boek genoemd.
In het jaar van uitgave 1928 liet Miedema zijn studie verschijnen ter gelegenheid van het vierhonderdste sterfjaar van Albrecht Dürer (1471-1528), de grote Neurenbergse meester.[6] Hij was schilder, graficus en kunsttheoreticus.

Miedema wilde de kloof tussen de vijanden Frankrijk en Duitsland overbruggen. Hij was een bruggenbouwer in geestelijke, politieke zin. Zijn vader, Simon Miedema (1860), was beeldend kunstenaar. Hij maakte brugbeelden, onder meer in Rotterdam, dus een bruggenbouwer in materiële zin.
In zijn inleiding noemt Miedema de hechte vriendschap van Redon met "den kunstzinnigen Amsterdammer A.M. Bonger". De vriendschap was "een bron van vreugde voor beiden".[7] De naam Bonger komt in het boek nog vijfmaal voor.[8] Miedema's boek is nog steeds het enige in de Nederlandse taal verschenen boek over Redon.

Het standaardwerk over Odilon Redon is het tweedelige boek "Odilon Redon" van Roseline Bacou, dat in 1956 te Genève verscheen.
Van dezelfde schijfster verscheen in 1987 het boek "Odilon Redon, Pastels". Het boek bevat 70 afbeeldingen in kleur. Bij enige afbeeldingen is vermeld verkregen door "Andries Bonger; Mme. Andries Bonger", met opgave van een museum of "Private Collection, The Netherlands" (=Particuliere verzameling, Nederland).
Het overlijden van Mme. Andries Bonger in 1975 noemt het boek niet. Over haar erfgenamen en de plaats waar de collectie Bonger zich bevindt geeft het boek geen informatie.

Ter gelegenheid van de tentoonstelling met als titel "Odilon Redon" in het Gemeentemuseum te Den Haag 3 mei-23 juni 1957 verscheen een gelijknamig boekje, waarin is opgenomen de catalogus van de tentoonstelling. Het boekje is door het Gemeentemuseum Den Haag uitgegeven zonder paginanummering.
In de inleiding komt eenmaal voor "de heer Bonger", gevolgd door: "Merci, Monsieur Bonger". Zijn weduwe, zonder dat de huwelijksrelatie is vermeld, wordt bij de dankbetuigingen in de inleiding genoemd als volgt:

"In de eerste plaats gaat onze dank uit naar Mevrouw F.W.M. Bonger-baronesse van der Borch van Verwolde, die met nooit aflatende ijver gedurende een groot aantal jaren het houden van een Redon-tentoonstelling heeft nagestreefd."

Van haar hand is opgenomen een bijdrage met als titel "Odilon Redon in Nederland" ondertekend met "F.W.M. Bonger-van der Borch van Verwolde".
De plaats en datum van ondertekening ontbreken. Van haar huwelijk met Bonger blijkt niet. Over zijn overlijden schrijft zij als volgt:

"Na de dood van A. Bonger, in januari 1936, stelde ik de collectie officieel ter bezichtiging open en dit is, met onderbreking gedurende de oorlogsjaren, tot op heden zo gebleven. Dat de collectie in 1946 naar Gelderland werd overgebracht heeft aan het bezoek niet de minste afbreuk gedaan. De belangstelling voor Redons werk is nog steeds groeiende. Veel landgenoten maar ook buitenlanders, Fransen vooral en Amerikanen, komen jaarlijks de collectie bezichtigen."

De plaats van bezichtiging in Gelderland en de bezichtigingtijden vinden geen vermelding.

De tentoonstellingscatalogus bevat 225 nummers. Van 60 nummers is de inzendster "Mevr. F.W.M. Bonger-Bar.esse van der Borch van Verwolde, Almen." Van zeven door haar ingezonden werken is een afbeelding, alle zwart-wit, in de catalogus opgenomen.

Enige jaren vóór het overlijden van mevrouw Bonger kwam in 1971 het boek "Odilon Redon" van Jean Selz uit.
Bij de afbeelding in kleur van "The Lemon and the Pepper, 1901"is vermeld: "Mrs. Bonger, Collection, Almen, The Netherlands."[9] Deze vermelding komt verder niet voor.
Het slot van het boek behandelt de particuliere Redon verzamelingen. Als eerste die van "Mme. Bonger, at Almen in Holland", welke van de particuliere Redon verzamelingen de grootste is.[10] De grondslag is gelegd door André Bonger, die in 1892 was begonnen met aankoop van schilderijen van Redon.[11] Aan de Redon collectie Bonger is in het slot één alinea gewijd. Deze alinea luidt als volgt[12]:

"Of all the private collections now including works by Redon, that of Mme. Bonger, at Almen in Holland, is the largest. It consists of seventy-eight: seventeen paintings, eleven pastels, three panels done in tempera (Flowering tree, Red tree, Buddha), one screen, twenty-one drawings, twenty-four lithographs, and one stained-glass window. The artist's favorite themes are represented here for the period ranging from 1864 to 1908, from his first studies of flowers down to those compositions in which, as the painter of an imaginary world and a spiritualized humanity, he was most profoundly himself: Pegasus, Ophelia, Boat with holy woman, and so on. It also includes a still life of 1901, Lemon and pimento, which shows us a little-known aspect of his work."

Vertaling:
Van alle particuliere verzamelingen met werken van Redon, is die van mevrouw Bonger, te Almen in Holland, de grootste. Hij bestaat uit achtenzeventig: zeventien schilderijen, elf pastels, drie panelen in tempera (Bloeiende boom, Rode boom en Buddha), vierentwintig litho's en één gebrandschilderd raam. De favoriete thema's van de kunstenaar zijn hier vertegenwoordigd uit de periode van 1864 tot 1908, vanaf zijn eerste studies van bloemen tot aan die composities waarin hij, als de schilder van een imaginaire wereld en een vergeestelijkte mensheid, ten diepste zichzelf was: Pegasus, Ophelia, Boot met de heilige moeder enzovoort. Het omvat ook een stilleven uit 1901, Lemon and pimento, dat ons een weinig bekend aspect van zijn werk laat zien.

In 1973, na de tentoonstelling in 1972 in het Rijksmuseum en vóór het overlijden van mevrouw Bonger in 1975, verscheen een bundel van negen artikelen van J.L. Locher met als titel "Vormgeving en structuur, Over kunst en kunstbeschouwing in de negentiende en twintigste eeuw". De bundel bevat geen registers. Een literatuuropgave ontbreekt.
Het belangrijkste artikel handelt over de verzamelaar A. Bonger en is getiteld "De verzamelaar A. Bonger, een voorbeeld van de relatie tussen kunstenaar en publiek omstreeks de laatste eeuwwisseling".[13]
Het artikel is een uitgebreide en verbeterde versie van een ongepubliceerde scriptie van de schrijver voor zijn doctoraal examen kunstgeschiedenis aan de Leidse Universiteit in 1965. Door hem is de collectie Bonger voor het eerst gecatalogiseerd.[14]
Locher noemt mevrouw Bonger eenmaal "weduwe mevrouw F.W.M. Bonger-van der Borch van Verwolde" en eenmaal F.W.M. van der Borch van Verwolde", beide malen zonder haar adellijke titel.[15] Bij de vermelding van de verkopen, schenkingen en andere transacties wordt zij steeds mevrouw Bonger genoemd.
Hij vermeldt niet waar de collectie zich bevindt. De plaatsnaam Almen komt niet voor. Over bezichtiging zwijgt hij evenals over zijn contacten met mevrouw Bonger bij het catalogiseren en doorwerken van het documentatiemateriaal, onder meer een groot aantal ongepubliceerde brieven van A. Bonger. Over de boekencollectie meldt Locher dat Bonger op grote schaal boeken kocht en een grote prachtige bibliotheek heeft opgebouwd.[16]
Bonger heeft in Amsterdam de handelsschool doorlopen, zo meldt Locher.[17] Met Handelsschool zal ongetwijfeld bedoeld zijn de Openbare Handelsschool (O.H.S.) van 1869-1901 gevestigd in het "Huis met de Hoofden" te Amsterdam aan de Keizersgracht 123.[18]

Locher wijdt aandacht aan het na 1919 uit elkaar vallen van de door Bonger bijeengebrachte verzameling.[19]
Talloze schilderijen zijn in de loop van de tijd uit de verzameling verdwenen onder meer door verkoop en schenking. Verkopen vonden plaats om financiële redenen. Waarom schilderijen zijn geschonken is niet duidelijk. Door de verkopen en schenkingen viel de verzameling uit elkaar. Van pogingen om de verzameling bij elkaar te houden blijkt niet.
Tijdens de Tweede Wereldoorlog (1940–1945) verkocht mevrouw Bonger in 1941 en 1943 schilderwerken aan een Amsterdamse kunsthandel[20], welke kunsthandel in 1934 en 1939 ook schilderijen kocht.[21] Over de verdere zogenaamde oorlogsgeschiedenis deelt Locher niets mee.
Bij een lijstje van verdwenen werken uit de verzameling valt op een schenking van een schilderij van Redon aan de familie Crommelin te Diepenveen[22], de familie die de verzameling zou erven. Behalve de titel van het schilderij[23] geeft Locher geen verdere gegevens, bijvoorbeeld over het motief van de schenking.

Zoals Theo van Gogh door zijn vriendschap, aandacht en bewondering zijn broer Vincent voortdurend stimuleerde om door te gaan met zijn werk, zo vervulde Bonger eenzelfde functie voor Redon. Een vergelijking dringt zich op met Helene Kröller-Müller (1869-1939), aan wie het Kröller-Müller Museum zijn bestaan dankt. Zij was een dochter van een Duitse industrieel en huwde in 1888 met de Nederlander Anton Kröller, die de leiding krijgt van het bedrijf van haar vader. Zij behoorde tot dezelfde generatie als Bonger. Evenals hij verzamelde zij in hoofdzaak eigentijdse kunst. Maar zij begon pas op middelbare leeftijd te verzamelen en bovendien door middel van tussenpersonen en met grote financiële mogelijkheden. Zij had in veel mindere mate dan Bonger directe persoonlijke relaties met kunstenaars. Zij werkte op een basis van een bepaalde reeds bestaande bekendheid. Bonger werkte aan de bekendwording van kunstenaars waarvan hij werk verzamelde.[24]
Het Kröller-Müller Museum is voor het publiek toegankelijk. De plaats waar "het restant" van de verzameling A. Bonger zich bevindt wordt angstvalling geheim gehouden en is niet voor het publiek toegankelijk.

In 1974 trad mevrouw Bonger in de publiciteit. Zij gaf een interview aan Thom Stroink. Het interview is gepubliceerd in het Zutphens Dagblad van 14 februari 1974 met als kop "Almen wordt mekka van Redon-fans."

Een andere kop bij het krantenartikel luidde: "Wie belangstelling voor Redon's werk heeft, moet maar hier komen", zegt mevrouw F.W.M. Bonger".
Bij het artikel zijn drie foto's geplaatst. Een grote foto van mevrouw Bonger met als bijschrift: "Mevrouw Bonger in haar huis in Almen, waar zij de prachtige collectie Redons heeft." Een tweede foto is van een schilderij van Redon. Het onderschrift van de derde foto is: "Odilon Redon maakte in 1904 (in rood krijt) dit portret van zijn vriend André Bonger."

Het krantenartikel begint als volgt:

"Almen.- Het ziet er naar uit dat Almen het mekka van de Redonfans gaat worden. Dat heeft het plaatsje in de Achterhoek dan te danken aan de bejaarde mevrouw F.W.M. Bonger-baronesse van der Borch van Verwolde, die haar omvangrijke verzameling van werk van de Franse schilder – tekenaar – graficus niet meer uitleent.
Musea in binnen- en buitenland zullen tevergeefs bij haar aan kloppen. Huize Groot-Have aan de Dorpsstraat zal niet meer geheel of gedeeltelijk ontruimd worden.
Zegt mevrouw Bonger: "Ik geef geen toestemming meer. Het werk blijft voortaan hier. Het wordt me te veel al dat gedoe rond een tentoonstelling. Wie belangstelling voor Redons werk heeft, moet maar hier komen."
Al zo'n dertig jaar herbergt het oude Almense huis vlakbij de Berkel de collectie André Bonger[25], de verzameling van de in 1934 overleden kunstliefhebber[26], die internationale belangstelling geniet. In Frankrijk, de Verenigde Staten en Italië bijvoorbeeld hebben heel wat keren de Almense Redon's gehangen. Het Amsterdamse Rijksmuseum maakte van de verzameling in de zomer van 1972 een grote tentoonstelling. "André Bonger en zijn kunstenaarsvrienden" heette de expositie. Die kunstvrienden waren Vincent van Gogh, Emile Bernard en (vooral) Odilon Redon."[27]

Vervolgens vermeldt het artikel persoonlijke gegevens over André Bonger en zijn contacten met kunstenaars in Parijs.
De interviewer gaat door:

"Er zijn kunstcollecties die een grote reputatie genieten maar die bij de buitenwacht vrijwel onbekend zijn. Zo'n collectie is die van André Bonger. Ingewijden, en vooral museumdirecteuren, galerijhouders en kunsthandelaren – die laatsten zullen overigens tever-

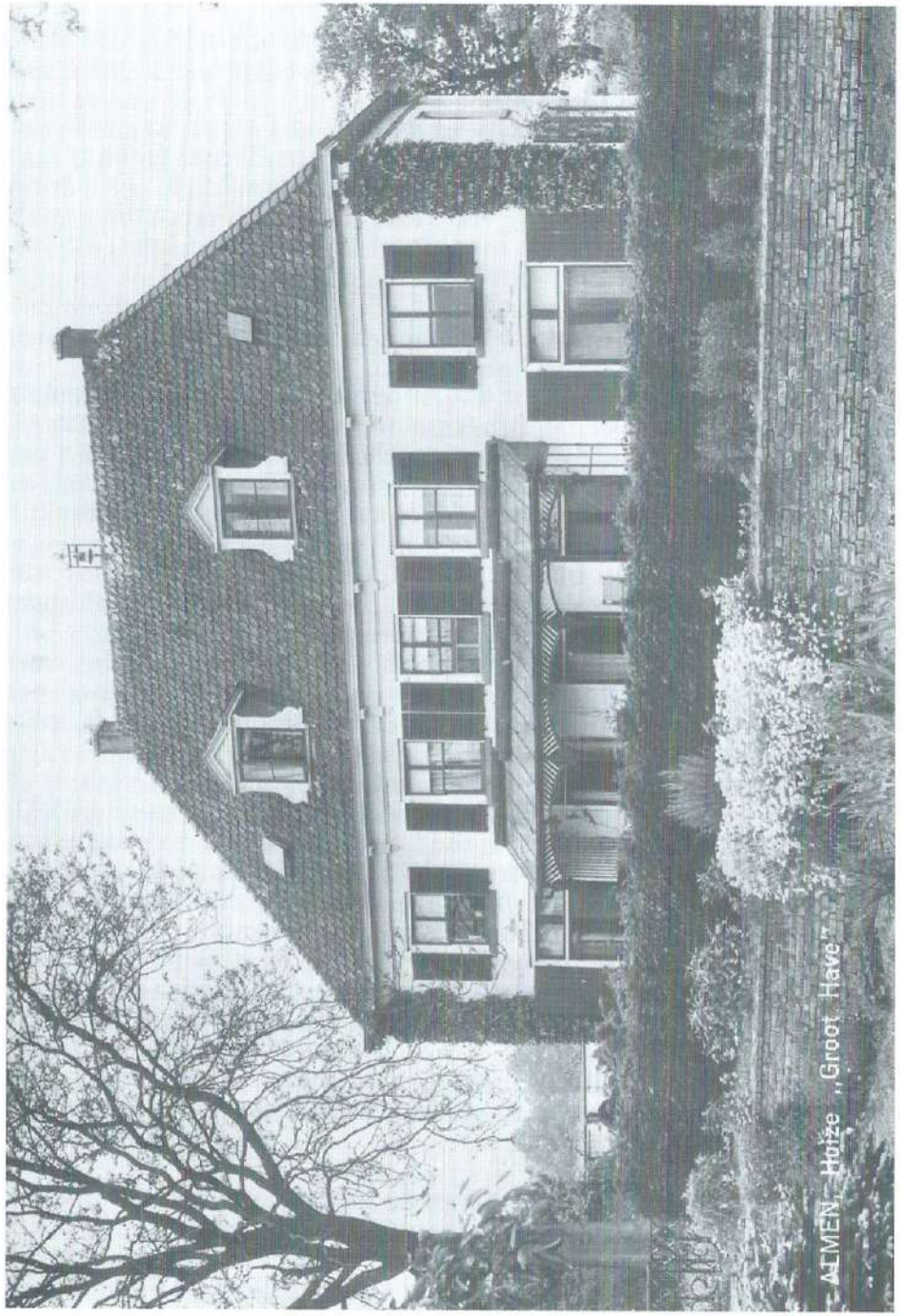

geefs een bod op één of meer werken doen: uit de verzameling wordt niets verkocht - kennen deze persoonlijke collectie wel, maar het grote publiek heeft de Bonger-verzameling nooit gezien, ook al is die altijd al op aanvraag te bezichtigen geweest.
André Bonger verzamelde van al zijn drie kunstenaarsvrienden werk - dat van Van Gogh werd later in bruikleen aan diverse musea afgestaan - maar concentreerde zich tenslotte uitsluitend op Redon."

De interviewer geeft hierna uitvoerige beschouwingen over het werk van Redon en zijn contacten met andere kunstenaars. Hij gaat ook in op de briefwisseling tussen Redon en Bonger.
Het artikel besluit als volgt:

"André Bonger houdt van het werk van Redon. Iedere ochtend voordat hij naar zijn kantoor gaat pleegt hij een ogenblik te vertoeven in de kamer vol schilderijen. De deur van zijn woning staat altijd open voor vrienden van Redon. En dat is dan nu nog zo. Zijn (tweede) echtgenote ontvangt gastvrij de liefhebbers van Redons werk. En dat die liefhebbers de weg naar het Almense Groot-Have zullen weten te vinden is zeker, vooral nu alleen daar de collectie in haar geheel te zin is, tenminste voor wat de schilderijen betreft. Het Haags Gemeentemuseum heeft in bruikleen de complete serie litho's gekregen. In Almen ontbreekt het aan daarvoor aan een geschikte (en vochtvrije) ruimte.[28] Olieverven en pastels zijn er echter nog genoeg."

Mag uit de voorlaatste zin worden afgeleid dat de kunstwerken voor Almen behouden zouden zijn gebleven indien een geschikte en met name vochtvrije ruimte voorhanden was geweest?

Het interview vond plaats na de tentoonstellingen in het Rijksmuseum (1972) en het Haags Gemeentemuseum (1973), na het verschijnen van de bundel Locher (1973) en na het vertrek van mevrouw Van Oyen. Al met al veel inspanning en werk voor "de bejaarde" mevrouw Bonger die op 3 januari 1974 de leeftijd van 87 jaar bereikte. Anderhalf jaar later op 11 juli 1975 overleed zij. De krantenkop "Almen wordt mekka van Redon-fans" kwam niet uit. Almen was mekka van de Redon-fans geweest.

In 1983/1984 vond een tentoonstelling met als titel "Odilon Redon" plaats in het Kunstmuseum Winterthur en in de Kunsthalle Bremen.

De inleiding van de tentoonstellingscatalogus noemt André Bonger, zijn verzameling en F.W.M. Bonger-van der Borch van Verwolde.[29]
De naam André Bonger komt nog eenmaal voor in de tekst en driemaal in een noot.[30]
De tentoonstellingscatalogus bevat vele afbeeldingen waarvan een enkele in kleur.

Het Rijksmuseum Twenthe te Enschede hield in 1984/1985 een tentoonstelling met als titel "Odilon Redon, 1840-1916".
De tentoonstellingscatalogus geeft in het voorwoord onder meer de volgende informatie:

"Blijkens testament heeft mevrouw F.W.M. Bonger-baronesse van der Borch van Verwolde, overleden op 11 juni 1975, aan het Rijksmuseum Twenthe gelegateerd een panneau décoratif, vervaardigd door de Franse graficus en schilder Odilon Redon (1840–1916).
Reeds enige tijd leefde de wens, om naar aanleiding van dit legaat een tentoonstelling samen te stellen uit die schilderijen, pastels, litho's en tekeningen die zich in Nederlandse openbare en particuliere verzamelingen bevinden."

Uit het voorwoord blijkt niet waarom een legaat aan het museum is vermaakt.
Het voorwoord meldt voorts dat na de dood in 1936 van André Bonger zijn verzameling "vooral bekendheid heeft verworven" en dat het mevrouw Bonger is geweest die de verzameling na het overlijden van haar man "voor het eerst openbaar toegankelijk heeft gemaakt."
De catalogus bevat 42 nummers. Bij 18 nummers is vermeld "Particuliere Collectie". Uit het voorwoord is af te leiden dat de collectie Bonger voor wat betreft de werken van Redon in bruikleen is gegeven voor deze tentoonstelling.

De Zwitser Dario Gamboni (1954) is in 1989 gepromoveerd aan de Universiteit van Lausanne op het proefschrift "La Plume et le Pinceau" (De pen en het penseel) met als verkorte ondertitel "Odilon Redon et la littérature"[31] . Het proefschrift is opgedragen "A la mémoire de Samuel Crommelin"[32] (Ter herinnering aan Samuel Crommelin).
In de lange lijst van dankbetuigingen komen onder meer voor[33]: "Henk Bonger, Samuel et May Crommelin". Deze drie namen worden achter elkaar genoemd.

In het register op namen wordt voor de naam "Bonger, A." verwezen naar in totaal 44 bladzijden.[34]
Bij de vele afbeeldingen, alle zwart-wit, is slechts tweemaal vermeld "Coll. Bonger".[35]
Dr. Gamboni is sinds begin 2001 hoogleraar kunstgeschiedenis van de nieuwste tijd aan de Universiteit van Amsterdam.

In 1994/1995 is een tentoonstelling met als titel "Odilon Redon, prince of dreams 1840-1916" gehouden in Chicago, Amsterdam (Van Gogh Museum) en Londen.
Naar aanleiding van deze tentoonstelling verscheen een gelijknamig boekwerk, tevens inhoudende de tentoonstellingsagenda.
In het Voorwoord wordt Redons vriend en verzamelaar Andries Bonger genoemd.[36]
In de Verantwoording spreekt het boek over de zich in het Rijksprentenkabinet van het Rijksmuseum bevindende ongepubliceerde brieven van Redon aan zijn vriend en verzamelaar Andries Bonger.[37]
Particuliere verzamelingen worden niet afzonderlijk genoemd.[38] In de lijst van bruikleengevers van particuliere verzamelingen komt de verzameling Bonger niet voor.[39] Onder anonieme bruiklenen worden 38 tentoongestelde werken genoemd.[40] De catalogus telt 180 nummers.
In de in de Verantwoording opgenomen lijst van dankbetuigingen valt voor Nederland op de naam van mevrouw M.M. Crommelin-Huyssen van Kattendijke.[41]

In de lente van 2002 waren werken van Redon te bezichtigen in het Kröller-Müller Museum op de tentoonstelling "Hommes de valeur, Henri Latour/Odilon Redon en tijdgenoten".
De tentoonstellingscatalogus is opgenomen in het door het museum met Waanders Uitgevers te Zwolle in 2002 uitgegeven boek met dezelfde titel als die van de tentoonstelling. [42]
Het boek wijdt aan iedere kunstenaar, in totaal 14, Fantin-Latour en Redon met 12 tijdgenoten, een apart hoofdstuk. Het hoofdstuk over Odilon Redon telt 182 bladzijden.[43]
Al op de tweede bladzijde wordt de kunstverzamelaar Andries Bonger genoemd.[44] Bij de door het museum na 1930 verworven belangrijke werken wordt genoemd: "in 1975 het driedelige rode kamerscherm van de weduwe van Andries Bonger."[45]
Het pronkstuk van de tentoonstelling is dit driedelige rode kamerscherm met Pegasus (een mythologische paardfiguur, een fabeldier) gemaakt door Redon in 1906–1908 op verzoek van Andries

Bonger en "gelegateerd aan het museum na de dood van mevr. F.W.M. Bonger-baronesse Van der Borch van Verwolde, Almen in 1975.[46] Deze gegevens zijn ook vermeld op het tentoonstellingsnaambordje naast het scherm.
In het hoofdstuk over Redon komt de naam Bonger in totaal nog vijfmaal voor.[47]

In het Gelders Dagblad van 9 april 2002 verscheen een recensie met als titel "Verrassende vondst in kelder Kröller-Müller." De recensent, Feico Hoekstra, noemt Redon viermaal. Hij noemt Almen en de verzameling A. Bonger niet. Een regionaal dagblad is er ook voor de geschiedenis van de regio en heeft hiermee een kans gemist.

In de gemeentelijke folder Herinrichting dorpskern uit 2002 is onder het kopje "De toekomst van Almen" te lezen: "Maar Almen mag geen museum worden." Huize Groot Have herbergde van 1946–1975 een internationaal vermaarde collectie kunstwerken. Bezoekers uit de gehele wereld kwamen naar dit museum in Almen.

Het in Den Haag gevestigde Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (RKD), afdeling Persdocumentatie, bewaart een omvangrijke map met artikelen over de collectie en familie Bonger uit Almen.[48] De map is voor het publiek ter inzage.

Het algemene beeld is dat Odilon Redon aanvankelijk weinig waardering genoot, dat de verzameling Bonger moeilijk toegankelijk was, dat de ontvangst door mevrouw Bonger van bezoekers in Almen altijd vriendelijk was en dat de erfgenamen van mevrouw Bonger de publiciteit schuwden.

Noten:

(1.) 76 en 77. **(2.)** 7-9. **(3.)** 75. **(4.)** 12. **(5.)** 11. **(6.)** 11. **(7.)** 14. **(8.)** 19, 25, 30 (2x) en 61. **(9.)** 44. **(10.)** 83 **(11.)** 83. **(12.)** 83 en 84. **(13.)** Locher, 98-125. Zie over Bonger ook de overige artikelen in de bundel van Locher. **(14.)** Locher, 259 noot 1 en 260 noot 18 en noot 19. De tekst van de noten 18 en 19 is gelijk. **(15.)** 98 en 100. **(16.)** 100 en 102 **(17.)** 98 en 101. **(18.)** Hou' en Trouw (citeertitel). **(19.)** 105 en 121. **(20.)** Locher, 106-108. **(21.)** Locher, 110. **(22.)** Locher, 110. **(23.)** Locher, 110. **(24.)** Zie uitvoeriger Locher, 261 noot 40. **(25.)** In 1946 werd de collectie overgebracht naar Almen. **(26.)** Bonger overleed niet in 1934 maar op 20 januari 1936. **(27.)** De officiële titel van de tentoonstelling was "André Bonger en zijn kunstenaarsvrienden Redon-Bernard-Van Gogh." **(28.)** Kennelijk was Groot Have door zijn ligging aan de rivier de Berkel vochtig. **(29.)** 12 en noot 12. **(30.)** 181 en noot 32, 241 noot 1 en 248 noot 18. **(31.)** 5 en 6. **(32.)** 7. **(33.)** 8. **(34.)** 339. **(35.)** Fig. 9 en 11. **(36.)** 8. **(37.)** 10 **(38.)** 10. **(39.)** 432. **(40.)** 432. **(41.)** 12. **(42.)** Citeertitel is Hommes de valeur. **(43.)** 158-339. **(44.)** Hommes de valeur, 159. **(45.)** Hommes de valeur, 161. **(46.)** Hommes de valeur, 158, 309 (met afbeelding in kleur), 310 en 326. **(47.)** Hommes de valeur, 165, 166 en 337 (3x). **(48.)** Brief d.d. 12 februari 2002, onderwerp Coll. Bonger, Almen, kenmerk udG/evo/01-2473.

MARKEN VAN ALMEN EN HARFSEN (7)

J. de Graaf

12° dat niemand, wie hij ook zij, vermogen zal deze aangegravene stukken binnen de eerste tien jaaren afzonderlijk en afgescheiden van zijn erve of katerstede, uit hoofde van welke hij deze aangravingen doed, te verkoopen, tenzij aan een gewaard erfgenaam of aan een ingezetenen dezer mark;

13° dat de commissie behoord te worden gemagtigd om de nodige voorschotten uit deze marks gewoone cassa te doen, doch voor het overige deze geheele zaak separaat te behandelen en uit de penningen, voor de aangegravene gronden inkomende, voor eerst de uit de ordinaire markencassa geligte gelden te rembourseren, ten tweeden de nog vereischt wordende onkosten te voldoen en ten derden het overblijvende dadelijk te verdeelen onder de gewaarde erfgenaamen naar rato van ieders waartal, ten welken einde de commissie gelast wordt een lijst der gewaarde erfgenamen te formeren en ze aan deze vergadering ter approbatie aan te bieden, enz.

BIJLAGE III.

ALGEMEENE GRONDSLAGEN

tot verdeeling der markt van Harfsen, gelijk dezelve bij eene groote meerderheid op de markten-vergadering van den twaalfden September 1800drieentwintig zijn aangenomen.

Art. 1.

De geheele markt wordt verdeeld naar de wharen.

Art. 2.

De gronden worden tot drie hoofddeelen gebragt: heidegrond, schaddegrond en groengrond, wordende de groengrond nog in drie onderdeelen gerangschikt als: van mindere qualiteit, van gewone qualiteit, van beste qualiteit.

Art. 3.

In de verdeeling der gronden zal de navolgende evenredigheid worden in acht genomen:

dat twaalf morgen heidegrond zal gelijk gerekend worden met tien morgen schaddegrond, met zes morgen mindere groengrond, met vier morgen gewone groengrond en met twee morgen beste groengrond, met dien verstande nogthans, dat het aan de commissie tot de verdeeling wordt overgelaten en in de gegevene omstandigheden buiten en behalven dezen maatstaf ook de billijkheid te raadplegen.

Art. 4.

Wanneer over de bepaling, onder welke soort de gronden moeten gebragt worden, verschil mogt ontstaan, zal dit aan het oordeel van drie onpartijdigen deskundigen worden onderworpen, naar welker uitspraak men zich onherroepelijk zal moeten gedragen.

Deze deskundigen worden benoemd als volgt: één door de commissie tot de verdeeling, één door de gewaarde en de derde door de twee eerstgemelden.

De kosten komen ten laste van diegene, ten wiens nadeele de uitspraak wordt gedaan.

Art. 5.

Alle de gronden, welke niet bij de volgende artikelen hiervan zijn uitgesloten, worden onder de wharen bij loting verdeeld zoodanig, dat elke whare eene zooveel mogelijk gelijke hoeveelheid heidegrond, schaddegrond en groengrond bekomt.

Art. 6.

Ten einde evenwel zoo veel mogelijk de gewaarde geërfden te bevoordeelen, zal, alvorens tot de verdeeling bij loting wordt overgegaan, aan elke whare worden toegekend ten minsten twaalf morgen veldgronden na de evenredigheid in art. 3 voorkomende, zoo digt mogelijk bij het erve gelegen, zullende, wanneer over de applicatie van deze bepaling verschil mogt ontstaan, dit almede aan de onherroepelijke uitspraak van drie deskundigen, gelijk in art. 4 breeder is omschreven, worden overgelaten.

Art. 7.

Indien erven mogten kunnen bewijzen een uitsluitend recht van schapedrift te hebben, hetgeen andere wharen niet bezitten, wordt aan de eersten twaalf morgen heidegrond boven hun gewoon gedeelte toegekend, en zulks tot schadeloosstelling voor het gemis van dat regt in het vervolg, en zullen de eigenaren van die erven verpligt zijn om de bewijzen van hun uitsluitend regt binnen zes weken na de marktenvergadering aan den markenrigter ter hand te stellen, ten einde door dezen aan de commissie tot de verdeeling te worden overgelegd.

Art. 8.

Voor de ongewaarden, waaronder ook de marktenplaatsen behooren, zal een gedeelte heide, plaggen en groengrond worden overgelaten, blijvende evenwel steeds die gronden het eigendom der markt, zullende de gewaarden niet vermogen van de landen, aan de ongewaarden toegekend, gebruik te maken.

Art. 9.

De Hoentjes-, Bielder-, Schooler- en Koekoeksmarschen zullen bij voorkeur worden bestemd tot weiden voor ongewaarden, doch zal hetgeen hiertoe van deze marschen niet nodig mogt zijn, evenals alle andere gronden worden verdeeld, bijzonder ook aan de naastbijgelegen erven volgens art. 6.

De commissie tot de verdeeling zal in de toepassing van dit artikel het belang der omliggende gewaarden zooveel mogelijk met het belang der ongewaarden in overeenstemming trachten te brengen.

Art. 10.

De ongewaarden zullen hun vee op een der daartoe bestemde gronden naar hunne ligging gemeenschappelijk weiden.

Art. 11.

Deze gronden zullen met geen ander dan hoornvee mogen beschaard worden, hetwelk jaarlijks tegen betaling van eene recognitie aan de markt moet worden opgebrand.

Art. 12.

Een deskundig landmeter zal, naar de bepalingen in het tegenwoordig plan vervat, de markt verdeelen, de daartoe voorhanden zijnde kaart gebruiken en de aangegraven gronden en wegen op dezelve aftrekken.

Art. 13.

Zes maanden worden vastgesteld om onderling nadere beschikkingen te maken tot verkoop of verruiling van de toegedeelde gronden.

Art. 14.

Na verloop van dien termijn is elk gewaarde verpligt de grondlasten van het hem toegedeelde naar evenredigheid te betalen.

Art. 15.

Indien over de algemeene verdeeling verschil mogt ontstaan, hetzij tusschen de commissie van verdeeling en de gewaarden of tusschen de gewaarden onderling, zal dit aan de onherroeppelijke beslissing van drie onpartijdigen deskundigen worden onderworpen, alles in voege bij art. 4 is bepaald.

Art. 16.

De markt maakt sloten langs of tusschen ieder der parceelen waar het tot de waterloozing noodig is, om den algemeenen afloop van het water te bevorderen.

Art. 17.

De sloten tot waterlozing aangelegd, blijven voor rekening van ieder parceel en moeten in dien staat worden gehouden als die hun zullen worden overgegeven.

Art. 18.

Jaarlijks zal er eene schouw van deze en andere waterleidingen en tochtsloten plaats hebben, welke veertien dagen vooraf wordt bekend gemaakt.

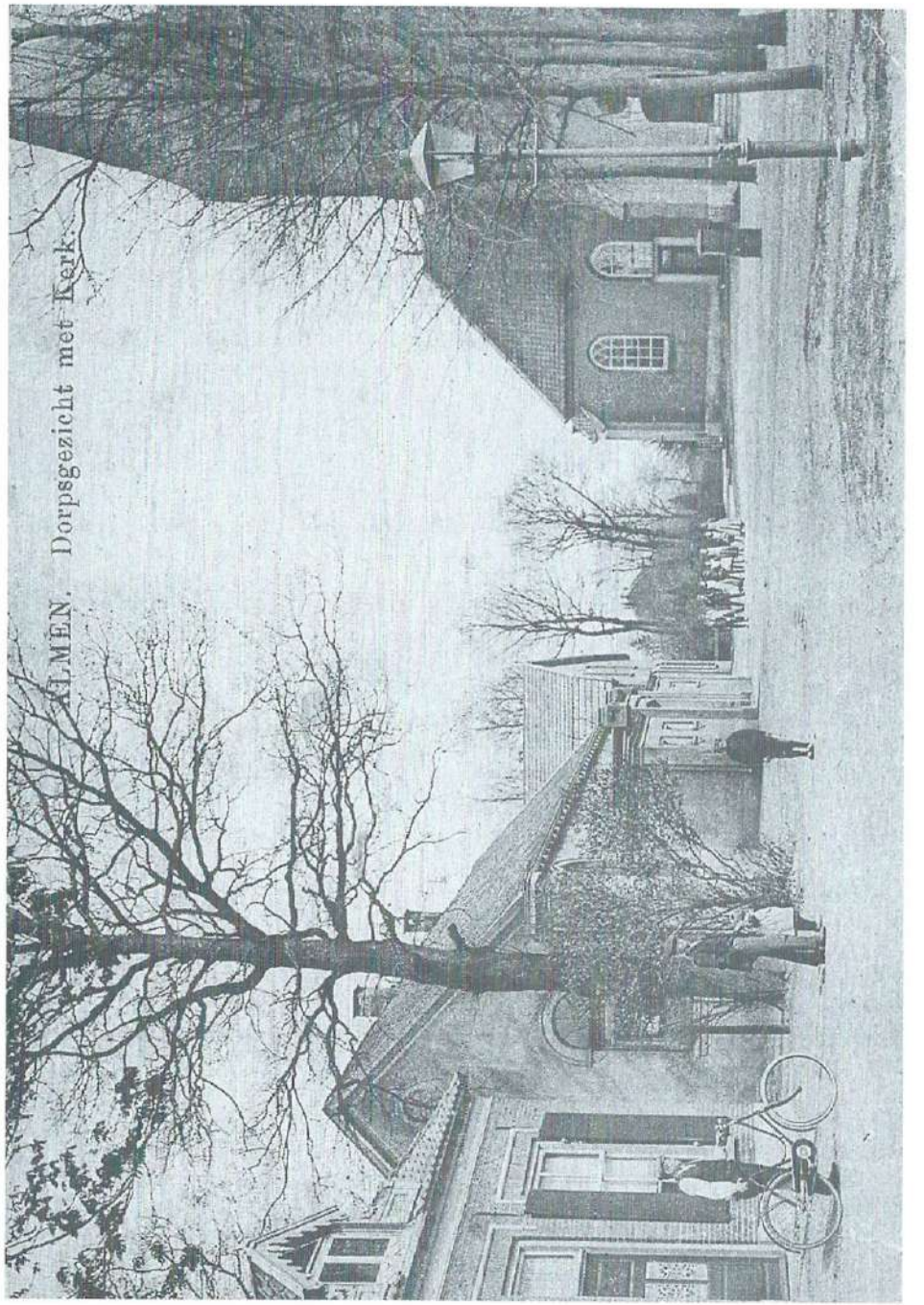

ALMEN. Dorpsgezicht met Kerk.

SPONSORS VAN DE ELF MARKEN

Almen:
HCR De Hoofdige Boer, Dorpsstraat 38
Installatiebedrijf F. Pladdet, Dorpsstraat 24
De Mosterdwinkel, Dorpsstraat 39

Eefde:
De Blaakhof, De Blaak 15
Bouwbedrijf Nijenhuis Menkveld, Mettrayweg 30
Dekker Textiel, Dr. van der Hoevenlaan 15
Fixet Klusmarkt Eefde, Rustoordlaan 6
Kamphuis b.v., Kokstraat 37
Klein Dennenbosch, Jodendijk 25
Lenselink b.v., Schoolstraat 11
Muyen, Zutphenseweg 88
Onstenk Fietsen, Zutphenseweg 126
Regio Bank Gorssel Eefde, Kokstraat 37

Epse:
Aannemersbedrijf H. Hietbrink, Epserenk 26

Gorssel:
Gemeente Gorssel
Kantoorboekhandel Bechtle, Hoofdstraat 40
Rabobank Berkel-IJssel
Welkoop H.H. Berndsen, Molenweg 38
HCR De Roskam, Hoofdstraat 26
Kamphuis & Visser Bouwcoördinatie Arch., Molenweg 32

Harfsen:
Café Buitenlust, Lochemseweg 132
Foto Wim Wichers, Lochemseweg 94
Garage Henk Slettenhaar, Lochemseweg 161c
Installatiebedrijf Jan ten Have, Lochemseweg 96
Lubberding BV Harfsen, fabrikant van Gerjak voortenten en Tago vouwwagens, Reeverweg 6a

Joppe:
Hertenfarm "De Langekamp", Joppelaan 116

Zutphen:
De Boei Adviesgroep, Burg. Dijckmeesterweg 12a

Inlichtingen over sponsoring bij de penningmeester.

Het lidmaatschap loopt van 1 januari - 31 december.
Opzeggen van het lidmaatschap dient te geschieden vóór 1 december.

De contributie bedraagt € 13,60 per jaar per gezin. Hiervoor heeft men vrije toegang tot de vergaderingen, lezing- en dia-avonden. Tevens wordt elk kwartaal Ons Markenboek gratis toegezonden. De leden buiten de gemeente betalen hiervoor € 2,40 extra als bijdrage in de portokosten.
Betaling van contributie, bijdragen of giften kan geschieden op de rekening van de vereniging nr. 3014.05.611 bij de Rabobank "Berkel-IJssel".
Voor contributiebetaling wordt voorkeur gegeven aan een machtiging of een acceptgirokaart.

Publicatie of overname van artikelen uit Ons Markenboek is alleen toegestaan met toestemming van de voorzitter van de redactiecommissie.
Kopij te zenden aan één van de leden der redactiecommissie, indien mogelijk op diskette met drie uitgewerkte teksten.

Het verenigingsgebouw Het Richtershuis, Hulstweg 4 te Harfsen, is op dinsdagmiddag geopend van twee tot vier uur. De tweede dinsdag van de maand kan men hier terecht voor bibliotheek en genealogie.
Het gemeente-archief is alleen op maandag geopend.

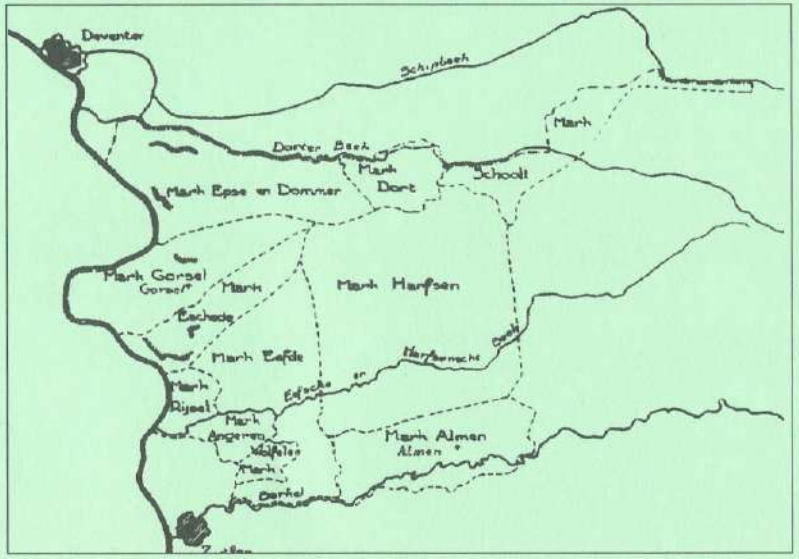

Kaartje van de vroegere marken in de gemeente Gorssel